

PORADNIK JĘZYKOWY DLA UCZNIA KWIECIEŃ

W edycji kwietniowej poradnika poznacie kolejne zasady, które pozwolą Wam uniknąć błędów ortograficznych dotyczących pisowni:

- partykuły *nie* z różnymi częściami mowy
- zakończeń rzeczowników w dopełniaczu, celowniku i miejscowniku
- ą, ę, em, en, om, on
- łącznej, rozłącznej i z łącznikiem
- przedrostków: z, s, ś
- przymiotników zakończonych na -dzki, -cki
- rzeczowników zakończonych na -dztwo, -ctwo
- zakończeń bezokoliczników na ść lub źć.

❖ PISOWNIA PARTYKUŁY *NIE* Z RÓŻNYMI CZĘŚCIAMI MOWY

Przeczenie *nie* piszemy łącznie:

1. Z rzeczownikami, np. niechrześcijanin, niezorganizowanie, ale:

* nie-Polak, nie-Europejczycy (*przeciwstawienia logiczne, w których człon drugi jest pisany wielką literą*)

*nie chrześcijanin, lecz muzułmanin, to nie matka, ale teściowa, anioł nie kobieta. (partykuła *nie* wprowadza tu przeciwstawienie).

2. Z przymiotnikami w stopniu równym, np. niehałaśliwy, niedobry, ale:

* nie-Szekspirowski

* nie krakowski, lecz warszawski.

3. Z imiesłowami przymiotnikowymi czynnymi i biernymi, np. nieoceniony, nieustająca, nieżyjący,

ale:

* nie leżący, tylko siedzący.

4. Z przysłówkami utworzonymi od przymiotników, np. niedrogo, niemile.

5. Przymiotniki i przysłówki te piszemy oddzielnie tylko w przypadku przeciwstawienia, np. nie dobrze, ale wspaniale. Nie źle, lecz dobrze.

Przeczenie *nie* piszemy rozdzielnie:

1. Z czasownikami w formie osobowej i nieosobowej (*oprócz imiesłów przymiotnikowych, które piszemy łącznie*), np. nie mieć, nie świeciło.

Wyjątki: czasowniki utworzone od rzeczowników z przedrostkiem *nie*: **niepokoić** (od: *niepokój*), **niewolić** (od *niewola*), a także czasowniki: **niedomagać**, **niedowidzieć**, **nienawidzić**.

- Pisownia niedostyszeć lub nie dostyszeć zależy od znaczenia:

* Mój ojciec od kilku lat niedostyszy. (= *stabo słyszy*)

* Stenotypistka nie dostyszała (= *nie usłyszała*) ostatniego słowa.

- Partykułę *nie* piszemy oddzielnie z wyrazami, które mają znaczenie czasownikowe typu: nie brak, nie można, nie potrzeba, nie trzeba, nie wiadomo, nie warto, nie wolno.

Wyjątek: wyraz **niepodobna** pisze się razem, np. Niepodobna tego odczytać. (= *jest trudno, nie można*).

- Z imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi i uprzednimi zakończonymi na: -ąc, -wszy, -wszy oraz formami nieosobowymi zakończonymi na -no, -to, np. nie zdając, nie załatwiwszy, nie znaleziono, nie wykryto.

2. Z liczebnikami, np. nie pierwszy, nie jeden, ale dwa.

Wyjątki: niejeden (*wielu*), niejedno, niewiele, niewielu.

3. Z zaimkami np. nie każdy, nie nasze, nie swój majątek.

Wyjątki: nieco, niecoś, niejaki, niektórzy, poniektórzy, nieswój (= *niezdrów*)

4. Z wyrażeniami przymkowymi, np. nie dla nas, nie za długo, nie na czasie,

Wyjątek: niezadługo (= *wkrótce*).

5. Z partykułami byle i lada, np. nie byle gdzie, nie lada propozycja.

6. Z przysłówkami nie pochodzącymi od przymiotników, np. nie bardzo, nie całkiem, nie dziś, nie tylko, nie wszędzie, nie tutaj, nie zaraz, nie wnet.

Wyjątki: niezbyt, niebawem, nieraz (= *często*), ale: Nie raz, ale wiele razy.

7. Z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, np. nie lepszy, nie najlepszy.

❖ PISOWNIA ZAKOŃCZEŃ RZECZOWNIKÓW W DOPEŁNIACZU, CELOWNIKU I MIEJSCOWNIKU

-i

1. Piszemy w rzeczownikach kończących się cząstkami *-ja* występującymi po samogłoskach, np. aleja- alei, epopeja-epopei, knieja-kniei, tuleja- tulei, nadzieja-nadziei, szyja- szyi, żmija-żmii, Maja- Mai.

2. W rzeczownikach rodzimych kończących się na *-ia*, np. babunia- babuni.

Uwaga:

Możesz kierować się słuchem, *-i* jest krótkie, zaś *-ii* jest długie, np. babuni- opinii (*krótkie – długie*)

-ii

1. Piszemy w rzeczownikach rodzaju żeńskiego obcego pochodzenia, w których cząstka *-ia* występuje po: t, d, r, k, g, ch, np. aria- arii.

2. Po n, jeżeli końcówkę wymawiamy jako „*nja*”, np. opinia, Dania.

Uwaga:

Jeżeli w zakończeniu rzeczownika zakończonego na *-ia* wymawiamy *-ja*, to w dopełniaczu należy napisać *-ii*, np. historii, magii, awarii.

-ji

Piszemy w dopełniaczu liczby pojedynczej rzeczowników kończących się cząstkami: *-cja, -sja, -zja*, jeżeli wymawiamy *cj, sj, zj* (*nie: ć, ś, ź*), np. Azja- Azji, kolacja- kolacji, pasja- pasji.

W języku polskim **j** piszemy tylko po trzech spółgłoskach, są to więc jedyne poprawne zakończenia.

Przykłady:

-i	-ii
Słupi, głębi, hrabi, skrobi, ziemi, dyni, jaskini, pustyni, babuni, Ewuni, Gdyni, bieźni, łaźni, wartowni.	Jugosławii, szafwii, akademii, epidemii, anemii, Kolumbii, apatii, empatii, kwestii, sympatii, Holandii, hipochondrii, ewangelii, kalii, anomalii, hierarchii, kosmologii, aronii, harmonii, ironii, linii, opinii, Danii, Kalifornii, ferii, bakalii, mafii, hagiografii.

❖ PISOWNIA: **ą, ę, em, en, om, on**

Zapamiętaj:

1. W formach trzeciej osoby liczby pojedynczej i mnogiej czasowników zakończonych w bezokoliczniku na –ać, przed l, ł piszemy ę, ą, np. wzięt, wzięli.
2. ą - piszemy w narzędniku liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych samogłoską, np. książką, poezją, córką.
3. ę- piszemy w 1. osobie czasowników w czasie teraźniejszym, np. idę, piszę.
4. om- piszemy w celowniku liczby mnogiej rzeczowników, np.: żołnierzom, kwiatom, braciom.

❖ ŁĄCZNIE, ROZŁĄCZNIE CZY Z ŁĄCZNIKIEM?

ZAPAMIĘTAJ:

Pisownię z łącznikiem stosujemy:

1. W parach wyrazów podobnie brzmiących występujących zawsze razem, mających charakter zestawień równorzędnych, np. kosałki-opałki, hokus-pokus, gadu-gadu, raz-dwa (*szybko*), mru-mru, ciut-ciut.
2. W połączeniach wyrazowych mających charakter tautologii, czyli to samo znaczących, np. tuż-tuż, aby-aby, ani-ani, baba-jaga, baba-jędza.
3. Przy dwuczłonowych rzeczownikach typu: herod-baba, cud-dziewczyna, czar-ziele, cud-dieta (*człony znaczeniowo nierównorzędne, w których kolejność została przedstawiona*) oraz: fryzjerka-kosmetyczka, laska-parasol. (*równorzędne funkcje lub cechy osoby czy przedmiotu*)
4. W wyrażeniach, w których występuje dwukrotnie przymiotnik złożony, różniący się tylko pierwszym członem, np. mało- i średniorolny, jedno- i dwutygodniowe wczasy, krótko- i długoterminowy.
5. W wyrazach złożonych z liczbą lub literą w pierwszej części, np. 3-majowy, 10-złotowy, XX-lecie, po raz n-ty.
6. Dla zaznaczenie granicy między podstawą słowotwórczą i przyrostkiem w wyrazach utworzonych od skrótowców, np. PTT-owski, PSL-owiec (ale: petetekowski, peeselowiec) oraz przed końcówką fleksyjną w odmiennych skrótowcach, np. PWN-u, PWN-owi, PWN-ie.

7. W wyrazach złożonych z liczebnika *pół* i rzeczownika, który jest nazwą własną, np. pół-Polka, pół- Meksykanin;

ale: pół Polka, pół Francuzka, np. Moja sąsiadka jest pół Polką, pół Francuzką (=w połowie Polką, w połowie Francuzką).

8. W połączeniach wyrazowych z członami *-niby*, *-quasi*, np. niby-człowiek, niby-Francuz, quasi-nauka, quasi-Polak.

(*quasi* – wym. *kwazi* – to pierwszy człon wyrazów złożonych, które tworzą nazwy osób, rzeczy, zjawisk, jakie są czymś tylko pozornie lub nie są tym w ogóle np. *quasi*-postępowy)

Wyjątki:

Przedrostek *niby* w terminach przyrodniczych pisze się łącznie np. nibyktos, nibyliść, nibynóżki, nibyjagoda, nibytorebka, nibybłona.

Uwaga:

- Wszystkie pozostałe przedrostki piszemy łącznie, np. **anormalny**, **eksmąż**, **minispódniczka**, **pseudoartysta**, **ultrafiolet**, **przedhistoryczny**, **podbramkowy**, **aspołeczny**, **anty**nikotynowy, **ekstraklasa**, **hiperdźwiękowy**, **kontrkandydat**, **minirozmówka**, **wicedyrektor**, **ultrafiolet**.

9. Natomiast z łącznikiem piszemy przedrostki, które łączą się z rzeczownikami oznaczającymi nazwę własną, czyli pisane są z wielkiej litery np. eks-**A**merikanin, arcy-**P**olak, pseudo-**J**ugosłowianin.

- Zestawienia typu: artysta malarz, lekarz chirurg, pies przewodnik, statek cysterna, artysta grafik, inżynier górnik, człowiek encyklopedia, poseł sprawozdawca, kasza manna, filmowiec dokumentalista piszemy rozdzielnie bez łącznika. (*Drugi człon pełni funkcję określenia członu pierwszego, np. inżynier górnik- to inżynier ze specjalnością górniczą.*)

Uchwała Rady Języka Polskiego z 2004 roku

Użycie łącznika w wielowyrazowych nazwach miejscowych:

1. Z łącznikiem piszemy nazwy miejscowości, jeśli są złożone z dwóch lub więcej członów, które wspólnie identyfikują daną nazwę np. Bielsko-Biała, Busko-Zdrój, Ceków-Kolonia, Kalwaria-Lanckorona, Krynica-Zdrój, Warszawa-Okęcie, Warszawa-Śródmieście, Warszawa-Praga-Północ;

2. Nie piszemy z łącznikiem nazw miejscowych, w których jeden z członów nazwy miejscowej (przymiotnik) pozostaje w związku zgody z głównym członem nazwy (rzeczownikiem), np. Dąbrówka Nowa, Nowy Sącz; a także wtedy, kiedy pierwszym członem nazwy są wyrazy: Kolonia, Osada, Osiedle, np. Kolonia Wronów, Osiedle Wilga, Osada Konin, Osada Leśna.

❖ PISOWNIA PRZYMIOTNIKÓW ZŁOŻONYCH:

1. **łącznie**- przymiotniki złożone z członów nierównorzędnych znaczeniowo, w których główne znaczenie zawarte jest w członie drugim, natomiast człon pierwszy określa bliżej to znaczenie, np. jasnoniebieski, bladoróżowy, zachodniopomorski, narodowowyzwoleńczy, popularnonaukowy, perłowoszary (szary z odcieniem perłowym);

2. **Z łącznikiem**- gdy człony są równorzędne, np. flaga biało-czerwona, kraj przemysłowo-rolniczy. (*Wyznacznikiem formalnym może tu być spójnik i, który podstawiamy zamiast łącznika, np. flaga biała i czerwona, kraj przemysłowy i rolniczy.*)

❖ PISOWNIA PRZYSŁÓWKÓW Z IMIESŁOWAMI ODMIENNYMI I PRZYMIOTNIKAMI

Wyrażenia, w których pierwszy człon jest przysłówkiem, a drugi imiesłowem odmiennym lub przymiotnikiem określanym przez ten przysówek pisze się rozdzielnie, np. cicho pisząca, świeżo malowany, wysoko kwalifikowany, nowo przyjęty, łatwo strawny, rzadko spotykany, często sprawdzany.

Wyjątki:

- jasnowidzący (=jasnowidz), ale: Jasno widzący skutki swego postępowania;
- płyta długogrająca (=longplay), ale długo grająca orkiestra;
- zestaw głośnomówiący, ale głośno mówiący nauczyciel;
- słabowidzący, słabosłyszący (=schorzenia), ale kierowca słabo widzący drogę, uczeń słabo słyszący odpowiedź;
- wszystkowidzący (=bystry), ale wszystko widzący wokół siebie;
- wszystkowiedzący (=bystry), ale wszystko wiedzący o czymś;
- średnioroczny (= obliczony w skali roku), ale średnio roczny pobyt za granicą, czyli trwający około jednego roku;
- dalekowidzący, krótkowidzący (o kimś z wadą wzroku).

❖ PISOWNIA PRZEDROSTKÓW: Z, S, Ś

- z- przed samogłoską, np. zanalizować;
- z- przed literą h, np. zhańbić;
- z- przed s lub si, np. zsadzić, zsiekać; wyjątek: ssać;
- z- przed dz, np. zdziałać;
- s- przed ch, np. schować;
- s – przed spółgłoskami bezdźwięcznymi, np. szesać, szernieć;
- ś- piszemy przed ci, np. ściąć, ścinać.

❖ PISOWNIA PRZYMIOTNIKÓW ZAKOŃCZONYCH NA –DZKI, -CKI

1. Zakończenie -dzki piszemy w przymiotnikach utworzonych od tematów zakończonych na: **d, dz, dź, dt, dż** np.

Szwed- szwedzki

- sąsiad- sąsiedzki

- Łódź- łódzki

- Środa- średzki

Od przymiotników zakończonych na -dzki tworzymy rzeczowniki zakończone na –dcyzna, np.

Flamand, flamandzki- flamandczyzna

Nowogród, nowogródzki- Nowogródczyzna

2. Zakończenie -cki piszemy w przymiotnikach utworzonych od tematów zakończonych na: **t, c, ć, k, cz**, np.

inteligent- inteligencki

Łowicz- łowicki

- asystent- asystencki

Od przymiotników zakończonych na –cki tworzymy rzeczowniki zakończone na –ccyzna, np.

białostocki- Białostocccyzna

kielecki- Kieleccyzna

sądecki- Sądecieczna

❖ PISOWNIA RZECZOWNIKÓW ZAKOŃCZONYCH NA –DZTWO, -CTWO

1. Zakończenie **-dztwo** piszemy w rzeczownikach utworzonych od wyrazów, których temat kończy się na: **d, dz lub dź**, np.

inwalida- inwalidztwo

ohyda- ohydztwo

paskuda- paskudztwo

śledzić- śledztwo

dowodzić- dowództwo

WYJĄTKI: wychodźstwo, uchodźstwo.

2. Zakończenie **-ctwo** piszemy w rzeczownikach utworzonych od wyrazów, których temat kończy się na: **t, c, ć cz lub k**, np.

bogaty-bogactwo

biedak- biedactwo

lotnik- lotnictwo

❖ PISOWNIA ZAKOŃCZEŃ BEZOKOLICZNIKÓW NA ŚĆ LUB ŻĆ

1. Końcówkę **ść** piszemy przy formach bezokoliczników tych czasowników, których temat zakończony jest na spółgłoskę: **t, s, d**, np.

gniotę- gnieść

wsiądę- wsiąść

2. Końcówkę **źć** piszemy przy formach bezokoliczników tych czasowników, których temat zakończony jest na spółgłoskę **z**, np.

wiózł- wieźć

gryzł- gryźć

znalazł- znaleźć

❖ PISOWNIA ZESTWIEŃ TYPU LWIA PASZCZA

Zestawienia- to połączenie wyrazowe, składające się z dwu lub więcej wyrazów, a tworzące całość znaczeniową. Piszemy je rozdzielnie, np. czarna jagoda, dzień dobry, dobry wieczór, sto osiemdziesiąt dwa, jaki taki, taki siaki, taka owaka, mniej więcej.

Uwaga:

Rozdzielna pisownia wielowyrazowych połączeń liczebników głównych obowiązuje również we wszystkich dokumentach finansowych.

Natomiast łącznie piszemy liczebniki porządkowe typu: dwuipółletni, dwudziestoczyterotygodniowy, studwudziestoczyroletni, tysiąctrzysetletni.

❖ PISOWNIA ZROSTÓW TYPU LWIPYSZCZEK

Wyrazy te piszemy łącznie, np. mysikrólik, maminsynek, dwudziestkapiątka, Krasnystaw, widzimisię (=kaprys, zachcianka), wtenczas, pomału.

❖ PISOWNIA WYRAŻEŃ TYPU: RĘKA W RĘKĘ, SAM NA SAM, OD DESKI DO DESKI

Pisownia członów tego typu wyrażeń jest rozdzielna, np. łeb w łeb, oko w oko, raz w raz (=raz za razem), wet za wet.

Rozdzielnie pisze się też wyrażenie **w tę i we w tę**.

❖ PISOWNIA POŁĄCZEŃ Z LICZEBNIKIEM PÓŁ

1. Pisownia rozdzielna, gdy liczebnik *pół* jest zwykłym liczebnikiem ułamkowym, oznaczającym jedną z równych części, a towarzyszący mu rzeczownik występuje w dopełniaczu, np. pół dnia, pół minuty.

2. Gdy liczebnik *pół* jest elementem wyrazu złożonego, jego pisownia jest łączna (odmienia się przez przypadki), np. półakord, półdniówka, półetat, półkożuszek.

Liczebnik *pół* piszemy razem również:

-z przymiotnikami: np. półlitrowy, półciężki;

- z formami czasownikowymi, np. półkłęczyć, półotwarty, półwiszący, półzartowawszy, półzartując;

- z przysłówkami, np. półlegalnie, półdarmo.

❖ PISOWNIA ROZDZIELNA WYRAZU PÓŁ

1. Wyraz *pół* piszemy rozdzielnie, gdy występujące w zdaniu dwa wyrazy z cząstką *pół* służą określeniu jednego pojęcia, np.

* pół zabawa, pół nauka- to nie dwie czynności, lecz jednocześnie zabawa i nauka

* pół spał, pół czuwał

* pół kpiąco, pół poważnie

* pół fantastyczny, pół realistyczny

2. Wyraz *pół* piszemy rozdzielnie z przyimkami, np. do pół godziny, pół na pół, przez pół minuty.

3. Pisownia przyimka *w* z liczebnikiem:

a) rozdzielnie, gdy wyrażenie *w pół* znaczy w połowie, np. przerwać w pół zdania, w pół słowa, w pół godziny, w pół drogi.

b) łącznie, gdy wyrażenie *wpół* znaczy:

* w pasie, np. Objął ją wpół.

* na połowę, w połowie, np. Zgiął arkusz wpół.

* niezupełnie, częściowo, np. Patrzyła na wpół drwiąco.

* moment w połowie między dwiema pełnymi godzinami, np. Rozpoczyna wykłady **wpół do dziewiątej**.

Trening czyni mistrza.

Sprawdź swoją wiedzę ortograficzną, wykonując poniższe quizy.

Razem, osobno czy z myślnikiem?

<https://learningapps.org/display?v=pufkapbs321>

(Pogrupuj podane wyrazy)

.....porządek,Francuz,drogo,najlepszy,wystarczający,
.....wybudowany,można,załatwiwszy,czytając,jeden (*wielu*),
.....lada propozycja,bardzo,zbyt, gadu...gadu, tuż...tuż, cud...dieta,
wice...dyrektor, krótko... i długoterminowy, XX...lecie, quasi...nauka, niby...ktoś, arcy...Polak,
Osada...Konin, Bielsko...Biała, Nowy Sącz, pół...Polka, pół...Francuzka, perlowo...szary,
przemysłowo...rolniczy, świeżo...malowany, rzadko...spotykany, dwu...i...pół...letni.

Pisownia zakończeń rzeczowników na: -i, -ii, -ji, bezokoliczników oraz przedrostków i przyrostków. Wskaż prawidłową pisownię wyrazów.

<https://learningapps.org/display?v=pgkqt8s7t21>

(zadanie z lukami)

nadzie....., pas....., Angl....., histor....., ziem....., kolac....., ale....., awar....., Az.....

...charakteryzować, ...harmonizować, ...cinać,

znale....., gnie.....

szwe...ki, łowi...ki, tó...ki, bieda...two, inwali...two.